

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Борис Тетяни Петрівни
«Становлення та розвиток художніх музеїв в Україні
(кінець XIX – перша третина XX ст.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство

В останні десятиліття ми спостерігаємо, як в українському суспільстві особливої ваги набувають питання соціокультурного розвитку, констатуємо важливість зміцнення його національно-духовних засад. Модернізація гуманітарної сфери зрушила трансформаційні процеси у галузі культури, змінила підходи до сприйняття культурного надбання народу, яке розглядається не лише як об'єкт охорони та збереження, але визнається вагомим чинником суспільних перетворень. Значно зросла суспільноформуюча роль музеїв як ретрансляторів інформації про минуле та об'єктів пам'яті, здатних впливати на світобачення людини, формувати шкалу її морально-етичних цінностей.

У цьому контексті дисертаційне дослідження Тетяни Борис переконливо засвідчує, що музеї художнього профілю володіють ефективним інструментом творчого, художньо-естетичного розвитку особистості, виразно демонструють самотність національного мистецтва як вагової складової світової скарбниці. Історія виникнення художніх музеїв наприкінці XIX – першій третині XX ст., якій приділено увагу в роботі, виокремлює ще одну малодосліджену проблему в музеології – музейне меценатство. Феномен цього явища, його традиції на українських теренах, час заборон та відродження в сьогоденні лише стають об'єктом наукових досліджень. Тому інформаційний матеріал, підходи у висвітленні діяльності меценатів XIX – початку XX ст. в музейній галузі, висновки дисертантки значно розширюють бачення теми меценатства в українській культурі. Можна стверджувати, що представлене дисертаційне дослідження є сучасним та назрілим, а підняті в ньому проблеми мають важливе теоретичне і практичне значення для музеології та музейної справи як галузі культури.

Т. П. Борис обґрунтувала актуальність теми, визначила мету та основні завдання дослідницького пошуку, виявила наукову новизну дисертації, її практичне значення. Водночас, дослідниця широко означила об'єкт дослідження, який, у відповідності до теми, має охоплювати музеї художнього профілю, а верхню межу дослідження окреслила 1930-м роком, коли відбувся Перший всеросійський музейний з'їзд. Зважимо, що негативні тенденції в музейній галузі розгортались протягом 1920-х рр., але особливо жорсткий ідеологічний тиск на музеї розпочався після відомої сфабрикованої справи «Спілки визволення України» (1929 р.), коли серед 45 осіб засуджених була й група музейників.

Уперше в українській історіографії дисертанткою здійснено комплексне дослідження процесів виникнення і розвитку художніх музеїв в Україні наприкінці XIX ст. – першій третині XX ст. Опираючись на зібраний значний фактологічний матеріал, автор ґрунтовно проаналізувала низку чинників, що вплинули на становлення музейних закладів художнього профілю, виділила і охарактеризувала етапи їх розбудови, визначила роль товариств, колекціонерів, меценатів у формуванні музейних збірок, висвітлила особливості розбудови мережі художніх музеїв та специфіку їх діяльності.

Структура дисертації не викликає принципових зауважень, хоч, на нашу думку, зміст розділу 2 ширший від зазначеної назви. Загалом логічно вибудована структура, яка містить вступ, три розділи, поділені на вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел, додатки, дозволила всебічно висвітлити коло окреслених питань.

У першому розділі дисертації «Історіографія, джерела та методологія дослідження» автор належним чином охарактеризувала стан наукової розробки проблеми, джерельну базу та методологічні засади дослідження, систематизувала опрацьовану наукову літературу, проаналізувала праці кінця XIX ст., радянських, українських та зарубіжних науковців, які вивчали різні аспекти проблеми, врахувала сучасні концептуальні підходи до музею, як соціокультурного інституту. Список джерел та літератури вміщує 517 найменувань. Окресливши загальну ситуацію в історіографії стосовно даної теми, дисертантка

небезпідставно відзначила, що обрана нею тема впродовж тривалого часу не ставала об'єктом наукового дослідження.

Грунтовно характеризуючи джерельну базу дисертаційної роботи та її інформаційні можливості, автор акцентує увагу на архівних та опублікованих документальних джерелах, публікаціях у періодиці, а також активно використовує новітні розробки відомих музеєзнавців, путівники та каталоги музейних зібрань. Т. П. Борис вводить до наукового обігу матеріали з центральних та державних архівів Києва, Миколаєва, Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, частина з них публікується вперше. На нашу думку, додаткові відомості про діяльність художніх музеїв можна було залучити із фондів музеїв художнього профілю Києва, Харкова, Одеси та інших міст Наддніпрянщини.

Особливу увагу привертає підрозділ 1.3 про методологічні засади дослідження. Дисертантка слушно зазначає, що в основу методології дослідження покладені принципи історизму, об'єктивності, комплексності та системності, загальнонаукові, міждисциплінарні, спеціально-історичні методи, застосування яких зумовило формування структури дисертаційної роботи, логіку викладу матеріалу та здобуття нових результатів. Дослідниця поглиблено розглядає теоретичні засади, зокрема термінологічно-понятійний апарат науки музеології, своєрідно вживаючи поняття «музеологія / музеєзнавство». В цілому погоджуючись із баченням автора сучасних проблем науки, варто зауважити, що об'єктом музеології за науковою традицією виступають музей та музейна справа як суспільне явище, але сучасні підходи розширюють об'єкт науки теоретичними, історичними та практичними аспектами. Звідси проступає і предмет музеології, який охоплює не лише принципи та закономірності процесів нагромадження, збереження і представлення інформації музейними установами, виникнення, розвитку і суспільного функціонування музею, але і теоретичну складову науки. Необхідно уточнити, що, як соціокультурний інститут, музей склався наприкінці ХХ ст., а також акцентувати, що у контексті сучасних підходів музей не лише зберігає та реконструює минуле, а здатний впливати на суспільні процеси, виступає інструментом соціальних і культурних перетворень.

Зупиняючись у другому розділі «Формування і розбудова мережі художніх музеїв» на генезі музеїв художнього профілю в Наддніпрянській Україні, автор розглянула причини та суспільно-історичні передумови їх виникнення, простежила формування типології профільної класифікації, відзначила роль колекціонерів, меценатів, навчальних закладів, наукових та мистецьких товариств у поширенні мистецького музейництва, висвітлила особливості розвитку художніх музеїв у 1917–1921 рр. та 1920-х рр., ґрунтовно охарактеризувала теоретичні здобутки видатних українських музейників М. Біляшівського, І. Свенціцького, Ф. Ернста, Ф. Шміта, В. Дубровського, С. Таранушенка, які відстоювали національні ідеї у музейному будівництві. Втім, доцільно було б акцентувати увагу на загальноєвропейських тенденціях появи художніх музеїв. З другої пол. XIX ст. у європейських країнах спостерігається посилення інтересу до музейних зібрань, музейна практика отримує широку підтримку в суспільстві, що співпало з актуалізацією художньо-естетичного рівня у промисловому ремісництві та необхідністю підготовки спеціальних фахівців – це сприяло виникненню таких музеїв у Лондоні (1851 р.), Відні (1864 р.), Гамбурзі (1877 р.). Враховуючи, що Т. Борис підняла значний інформаційний пласт з історії музейної справи та музейного меценатства, опрацьовано цінні відомості про власників унікальних колекцій та більш ніж 20 музейних закладів, то варто було б систематизувати зібраний матеріал і подати у додатках до роботи.

Третій розділ дисертації «Основні напрями діяльності художніх музеїв» висвітлює специфіку роботи музеїв художнього профілю. Дисертантка зосереджується на шляхах формування музейних фондів, зокрема дарування, збирання, закупівля, обмін, простежує долю приватних колекцій, які склали основу художніх музеїв, але частина з них внаслідок різних історичних катаклізмів була розпорошена, знищена, втрачена, вилучена, розпродана. Важливими є судження автора про становлення принципів експозиційного показу в художніх музеях, аналіз форм їх науково-дослідної та культурно-освітньої діяльності. Дисертантка слушно зазначає, що експозиційно-виставкова та лекційно-екскурсійна робота в закладах художнього профілю у 1920-х рр.

зусиллями українських музейників, всупереч догмам «соціалістичного будівництва», носила чітко національний характер.

Доречними виглядають підготовлені дослідницею таблиці в тексті та додатки до роботи, в яких подається систематизований і опрацьований фактологічний матеріал, а також документи з проблеми дисертаційного дослідження.

Роботу завершують висновки, які цілком відповідають її завданням, є аргументованими, логічними і кваліфіковано відображають узагальнені результати проведеного дослідження, яке є вагомим внеском у розвиток історичної науки та українського музезнавства. Наукові результати, отримані дисертанткою, відображені в її 15 публікаціях. Автореферат дисертації повністю розкриває творчий доробок дослідниці, а також зміст дисертації.

В цілому наші зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має важливе теоретичне, науково-пізнавальне, практичне значення.

Вважаємо, що дисертація Т. П. Борис «Становлення та розвиток художніх музеїв в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.)» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні, який відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – музезнавство. Пам'яткознавство.

Офіційний опонент:

**старший науковий співробітник
Інституту історії України НАН України,
кандидат історичних наук,
доцент**

Р. В. Маньковська

Маньковської Р.В.